# Adventure therapy groups with juvenile offenders in the Juvenile Probation Service

Chaim Livneh

The Israeli Juvenile Probation Service is mandated to treat and rehabilitate juvenile offenders. Over 180 therapeutic groups are an essential part of the rehabilitative process. Starting from 2008 the adventure program was imbedded within the therapeutic group framework for treating juvenile offenders in the community. Groups are offence-specific (sex crimes, violence, etc.) with clear therapeutic goals. The adventure program includes various activities, challenges, and outdoor activities. Two probation officers facilitate the group process and decide when during the process to implement the adventure component. A contracted organization provides an expedition leader and wilderness therapists. They join the probation staff in building an adventure program tailored to the group's needs. Going to an outdoor setting allows the participants to experience themselves in different situations. By providing a safe environment, the staff can help support positive behavior and feelings. The article describes the program components, process, challenges, and participant benefits.

**Keywords**: juvenile offenders, group therapy, co-leadership, probation, adventure therapy

**Chaim Livneh**, BSW, is an adventure therapist. He is the director of the adventure therapy program for juvenile offenders and director of information services, as a senior staff member in the Juvenile Probation Service, Ministry of Social Affairs, Israel.

# טיפול אתגרי קבוצתי באמצעות השטח בשירות המבחן לנוער

חיים ליבנה

שירות המבחן לנוער, שמטפל על פי חוק בנוער עובר חוק, מפעיל בשנים האחרונות יותר מ-180 קבוצות טיפוליות. התוכנית לטיפול באמצעות השטח, שהחלה ב-2008, משולבת בתהליכי הטיפול הקבוצתי. השילוב של תהליכים קבוצתיים בשירות בקהילה הוא חידוש בתחום הטיפול באמצעות השטח, הדוגל ביציאה ממושכת למסעות הישרדות ארוכים. במסגרת התוכנית יוצאת הקבוצה לפעילות אתגרית המכוונת למטרות הטיפול של הקבוצה. היציאה אל מחוץ לחדר הטיפולים פותחת בפני המשתתפים הזדמנויות טיפוליות ושיקומיות תוך כדי ההתמודדות עם האתגרים הפיזיים, הרגשיים וההתנהגותיים שמציב המסע. צוות ההנחיה של הקבוצה, ביחד עם אנשי צוות השטח, מלווים את הקבוצה לאורך הפעילות ומספקים מעטפת בטוחה ומכילה המאפשרת חיזוק של התנהגות חיובית וביטוי של רגשות שאינם באים לידי ביטוי בחדר הטיפולים.

המאמר מתאר את היתרונות של היציאה לשטח בקבוצות של נוער עובר חוק, וכן את יסודות התוכנית ושלבי העבודה בה. מאמר זה מסכם פיתוח ויישום של דרך התערבות חדשה עם נוער עובר חוק בקהילה. הפיתוח נעשה בשיתוף עם עמותת עינ"ב, אשר ליוותה את התוכנית עד 2016, ועם עמותת "דרך לוטן", שממשיכה לשתף פעולה עם שירות המבחן.

**מילות מפתח**: קטינים עוברי חוק, קבוצה טיפולית, צוות רב מקצועי, טיפול באמצעות השטח, שירות המבחן לנוער

**חיים ליבנה**, BA בעבודה סוציאלית, מנהל תחום מידע וידע ב"מחוזות", שירות המבחן לנוער. בוגר התוכנית הבינתחומית לטיפול באמצעות השטח. משנת 2016 מנהל את התוכנית לטיפול באמצעות השטח בשירות המבחן לנוער.

## מבוא

משנת 2008 ועד היום מפעיל שירות המבחן לנוער תוכנית לטיפול באמצעות השטח המשתלבת בקבוצות הטיפוליות שהוא מקיים. מטרת התוכנית היא לאפשר למשתתפים בקבוצות הטיפוליות לחוות דפוסי התנהגות חדשים, ולהתנסות בכלים שרכשו בחדר הקבוצות. יותר מאלף נערים השתתפו עד היום בתוכנית זו - חלקם בפעילות יומית ואחרים במסעות שנמשכו יומיים או שלושה ימים. הצוות המוביל את התוכנית כולל קציני מבחן, מנחי קבוצות, וצוות שמתמחה בטיפול באמצעות השטח. הפעילות מתקיימת בכל רחבי הארץ, וכוללת מגוון רחב של פעילויות ואתגרים. בשונה מתוכניות אחרות בעולם (למשל Russell & Walsh, 2011), התוכנית של שירות המבחן מופעלת במסגרת שירות בקהילה לנוער עובר חוק, ומשולבת בתהליכים קבוצתיים טיפוליים מובנים.

אחד המחקרים הראשונים שבדקו טיפול משלב אתגרים מחוץ לחדר הטיפולים במסגרת שירות קהילתי (Tucker et al., 2012) דיווח על תוצאות חיוביות במקרים שבהם משולב מרכיב אתגרי בתהליך הטיפולי, גם כאשר אין הוא כרוך במסע שטח שנמשך מספר ימים. מחקר זה מתווסף למחקרים אחרים שהראו כי שימוש בטיפול באמצעות השטח עם נוער עובר חוק מניב תוצאות חיוביות ומונע חזרה לעבריינות (Clem et al., 2015; Russel, 2006; Norton et al., 2014). מאמר זה יסכם את התהליכים שהתרחשו בתוכנית בעשור האחרון.

## שילוב של טיפול אתגרי באמצעות השטח בשירות המבחן לנוער

שירות המבחן לנוער הוא שירות טיפול סמכותי המטפל בקטינים (בני 12-18) החשודים בביצוע עבירה, ובקטינים שעברו על החוק על פי צו טיפולי. השירות מטפל גם בקטינים הנתונים במעצר בתנאים מגבילים. מטרת השירות היא למנוע הישנות של ביצוע עבירות על ידי טיפול בקטינים המצויים בסיכון גבוה בקצה הרצף הטיפולי, ולהביא לשיקומם. בכל שנה מטפל שירות המבחן בכ-30 אלף קטינים, טיפול המתבצע במגוון של שיטות ותוכניות התערבות. שירות המבחן לנוער רואה בטיפול הקבוצתי מתודה מרכזית בטיפול בקטין ושיקומו, והיא באה בנוסף לטיפול הפרטני או בשילוב איתו. בשנת 2020 קיים השירות יותר מ-180 קבוצות טיפוליות. ברוור (2010) ציין מספר תחומים שבהם עוזרת העבודה הקבוצתית הטיפולית למשתתפים בקבוצות בשירות המבחן:

**דימוי עצמי** – העבודה הקבוצתית מראה למשתתפים שיש קטינים נוספים שעוברים חוויות דומות לשלהם וחשים תחושות דומות. ההכרה בכך מעודדת פתיחות גדולה יותר מצד המשתתפים לשוחח על העבירות שביצעו.
**התמודדות עם תחושות קשות** – הקבוצה נותנת למשתתפים מקום שבו הם יכולים לעבד תחושות קשות ולהיחלץ מן הסודיות האופפת את העבירה שביצעו.

**חשיפה בפני הקבוצה** – הקבוצה היא כלי שיש לו חשיבות רבה בתהליך ההתמודדות של הקטינים עם חומרת מעשיהם.

**השתייכות לקבוצת שווים** – הקבוצה מתפקדת בעבור המשתתפים גם כקבוצת שווים. בגיל ההתבגרות יש לקבוצת השווים חשיבות מכרעת בחיי המתבגרים, כיוון שהיא מאפשרת להם להתייחס להיבטים כמו חיפוש זהות, נטייה להשתייך לקבוצה, התמודדות עם פרידה ועוד.

**בניית כישורים בין־אישיים וחברתיים** – בקבוצה משכללים המשתתפים מיומנויות של פתרון בעיות, התמודדויות קוגניטיביות, ושיפור כישורים בין־אישיים וחברתיים.

הקבוצות הטיפוליות בשירות המבחן לנוער מונות בממוצע שמונה חברים, שלוקחים חלק ב־12 עד 26 פגישות שבועיות המתנהלות בהנחיה של שני קציני מבחן. השיחות בקבוצות מתמקדות בעבירות שביצעו המשתתפים, במניעיהם בעת ביצוע העבירה ובדרכים שבהן יוכלו להימנע מביצוע עבירות נוספות. בנוסף מסייעות הקבוצות למשתתפיהן לפתח כישורים בריאים שיעזרו להם להתמודד בהצלחה עם מצבים דומים בהמשך. במשך השנים נערכו מספר מחקרים שבדקו את התרומה של התהליכים הקבוצתיים לקטינים שביצעו עבירות מין (אופק, 2006) ועבירות של אלימות (Khoury-Kassabri et al., 2009), ונמצא שקבוצות לטיפול בעבירות של אלימות תורמות להורדת מדדי האלימות אצל נערים שהשתתפו בקבוצות אלה, ולמניעה של עבריינות חוזרת.

## התרומה של היציאה לשטח לתהליך הטיפול הקבוצתי

ברמת הפרט, היציאה מהחדר לשטח כמוה כ"שבירת חומות". שינוי מבנה הטיפול, ולו לזמן קצר, מזמן הרפתקה חדשה והתמודדות בתנאים של אי־ודאות, ודורש מהמשתתפים מאמצים שאינם מוכרים להם. החוויות בשטח כוללות מאמץ גופני, חשיפה אישית מוגברת

ובלתי נשלטת, שיח חברי ותמיכה פיזית (פולק, 2015). היציאה לשטח משנה את גבולות הקבוצה ואת היחסים בין חבריה. גם השינוי של מקום המפגש משפיע על המשתתפים ועל התהליך הטיפולי (יאלום ולשץ, 2006).

ענבל מרחב (2015) תיארה את שינוי הסטינג ומשמעותו בקבוצות בוגרים שיצאו לשטח, והצביעה על הגורמים המעורבים בו: שינוי משך המפגש, הכנסה של אנשי צוות נוספים, והוספה של כללים ודרישות (כמו הצורך להתמודד עם אתגרי מזג האוויר, עם נשיאת תרמיל ועם בישול בשטח). בנוסף היא הראתה שבשטח נדרש הצוות להתמודד עם סטינג טיפולי "נזיל", שהתהליכים הטיפוליים המתרחשים בו מותאמים לצרכים שמתעוררים בשטח. לפיכך טיפול כזה מבוסס על שותפות רבה יותר בין חברי הצוות והמשתתפים, והסטינג נבנה בהתאם למצב השטח וליכולת של חברי הקבוצה להתמודד עם אתגרים. המשתתפים בטיפולים באמצעות השטח מגלים שהם לוקחים בהם תפקידים חדשים. גם השיח המסורתי במעגל הופך לשיח בתנועה פיזית, המכניס מורכבות חדשה ודרכי התמודדות שהקבוצה אינה מורגלת בהן (פולק, 2015). גישתו של יאלום (יאלום ולשץ, 2006) מקבלת מקום מרכזי בתוכנית הטיפול באמצעות השטח, במשמעות הטיפולית שלה, ובתרומתה לקבוצה. במרכז גישה זו עומדים אחד־עשר מרכיבים תרפויטיים של הקבוצה הטיפולית, שחלקם יפורטו להלן:

**הפחת תקווה** – הקבוצה הטיפולית תורמת לבניית התקווה בקרב משתתפיה. פעילות השטח מבוססת על חיזוק כוחות, תחושת הצלחה, התגברות על מכשולים ותקווה לשיפור ולשינוי. ההתפתחות מבוססת על הצלחות קודמות ועל התמודדות עם אתגרים חדשים. הפעילות הפיזית אינה ממוקדת בחסכי העבר אלא בהצלחה המיידית. הקבוצה היא משאב משמעותי בתחושת הצלחה זו, והיא תורמת גם לפיתוח התקווה שאפשר להתגבר על מכשולים. כשהקבוצה מתגברת על מכשול, תהליך זה מעניק לחבריה חוויה מעצימה של כוח ותקווה. החיבור למעגלי השינוי בטבע יכול לעורר תקווה לשינוי אצל כל אחד מחברי הקבוצה (Harper, 2019).

**אוניברסליות** – כוח תרפויטי משמעותי, הפועל בין אנשים שחווים קשיים דומים ועברו חוויות דומות או שותפים לכאבים דומים. תחושת הביחד של המשתתפים, וההכרה בכך שאינם חריגים, מעניקות להם תחושת שייכות ומאפשרות להם לבנות קשר חזק באמצעות השטח. התגברות משותפת על מכשול, כמו טיפוס ביחד במדרון תלול, מאפשרת לכל אחד מחברי הקבוצה להכיר בכך שהקושי הספציפי אינו רק פרטי שלו, ושתהליך ההתגברות עליו הוא הדדי ומשותף.

**למידה בין־אישית** - תהליך התפתחותי שמתקדם באמצעות הקשר בין חברי הקבוצה ויחסי הגומלין ביניהם. השטח מזמן חוויות רבות של למידה בין־אישית, החל מהפעילות עצמה, דרך למידה של דרכי התמודדות עם קשיים ופתרון בעיות, וכלה במשובים ההדדיים שניתנים בתהליך הטיפול באמצעות השטח. הלמידה הבין־אישית שמתרחשת במהלך המסע בשטח מאפשרת ליחיד ולקבוצה להתפתח ולהפנים ערכים אישיים חדשים לקראת שינוי.

**לכידות קבוצתית** - לקשר בין חברי הקבוצה יש משמעות חיובית שתורמת לטיפול הקבוצתי. הקבוצה מספקת ההזדמנות לפתח ערבות עצמית, ולעבור חוויה מתקנת לעומת קשרים חברתיים קודמים. הלכידות של הקבוצה יוצרת חוויית יחד קיומית משמעותית בשטח, ומביאה להתמודדות משותפת. הלכידות הקבוצתית באה לידי ביטוי במצבי ההישרדות בשטח, ובאתגרים הפיזיים והרגשיים כאחד. השלם הקבוצתי מתגלה בהתמודדות הקבוצתית, ולפיכך מחזק את הקשר, את מידת המחויבות ההדדית, ואת ההבנה וההכרה בהשתייכות הקבוצתית במישורים שונים - במשפחה, בקהילה ובחברה.

**חוויה מתקנת** - העבודה בשטח מזמנת אירועים שונים, שכל משתתף חווה באופן שונה. הטיפול באמצעות השטח מפגיש בין התחושות של יחידים והופך אותן לחוויה קבוצתית משמעותית. האירועים של הטיפול באמצעות השטח נחווים בתוך מרחב בטוח שבו מרגיש המשתתף בנוח מספיק כדי לבטא את עצמו ואף לחוות חוויות מתקנות (Alvarez, 2021).

## עקרונות התוכנית

השילוב של השטח בתהליך הקבוצתי מספק לקטין שעבר על החוק הזדמנות לחוות סביבה לא מוכרת שבה הוא יכול להתנסות בדרכי התמודדות מגוונות ובהתנהגויות מועילות. טיפול באמצעות השטח מאפשר למשתתפים לקחת חלק פעיל בתהליך הטיפולי. המתודה מעוררת בהם מוטיבציה, ונותנת להם אפשרות להתמודד עם אתגרים במרחב, וכן זמן להרהר בדברים ולהעבירם לחיי היומיום (Norton et al., 2014). בנוסף נמצא שהעבודה הקבוצתית בשטח תורמת לשיפור התקשורת הבין־אישית, להגברת המוטיבציה ולקידום יכולתם של המשתתפים ליהנות מהחיים (Gabrielsen & Harper, 2017). באחת ההתייחסויות הראשונות לטיפול במרחב פתוח הדגישה ג׳רמיין (Germain, 1979) את החשיבות של התאמת הטיפול מתוך הבנת הרגישויות התרבותיות, החברתיות והכלכליות של המשתתפים בו.

ביציאה לשטח במסגרת תהליך קבוצתי נמצא את המרכיבים הבאים: תהליכי התערבות אקטיביים, תנאי אי־ודאות, אווירה של שינוי, יצירת קהילה דואגת, מיקוד בתוצאות, ותפקיד המטפל כמנחה המאפשר בניית קשר טיפולי. ההכרה בתרומתם של המרכיבים הללו לתהליכי הריפוי היא שהובילה להגדרה חדשה של טיפול באמצעות השטח. עוד נמצא כי שימוש מכוון בחוויות אתגריות, המועברות על ידי אנשי מקצוע מתחום הטיפול, מתקיים לרוב במרחבים טבעיים שמאפשרים למטופל לגעת ברמות הקוגניטיביות, הרגשיות וההתנהגותיות, תוך כדי עיסוק בפעילות פיזית (Gass et al., 2012).

הפעילות בשטח היא תהליך טיפולי אקטיבי המנוהל על ידי אנשי מקצוע ומכוון להשגת מטרות טיפוליות באמצעות התמודדות עם אתגרים פיזיים ומנטאליים, המעצימים ומאיצים תהליכים אישיים וקבוצתיים, רגשיים, תפיסתיים ונפשיים. היציאה לשטח מאפשרת לנערים להתנתק מהסביבה המוכרת להם ומדפוסי ההתנהגות ההרגליים שלהם, שאינם תקפים במרחב הפתוח, תוך שמירה על המסגרת הקבוצתית והרצף הטיפולי. הפנמת החוויה בשטח תורמת לצמיחה אישית, לפיתוח דרכי תקשורת חדשות, לרכישת כישורי חֵברות תקינים ולפיתוח מודעות עצמית. ההעברה של מרכיבים אלה מהשטח, ועיבוד החוויה בהמשך התהליך הקבוצתי, מאפשרים להטמיע את החוויה ולתרגם את החומר הנרכש לסביבתו הרגילה של הקטין.

לסיכום פרק זה, הטיפול באמצעות השטח חושף את המשתתפים לסביבה ולאתגרים לא מוכרים בשטח שהוא מלא חיים ושינוי. במרחב זה טמונות אפשרויות והזדמנויות שאינן קיימות בחדר הסגור. כך למשל מתאר את השטח אוהד שפריר: "בניגוד לקניונים הממוזגים, זהו מקום חי ומשתנה, דינמי ותוסס. הרחוב מחייב ערנות ודריכות, הוא מחדד את החושים ומאתגר אותם [...] אנו מנסים ליצור התרחשויות שיעצרו את התנועה המוכרת של הילדים ויעוררו אותם לשינוי, ללמידה משמעותית" (שפריר, 2013, עמ' 21).

## מבנה התוכנית לטיפול באמצעות השטח בשירות המבחן לנוער

התוכנית לטיפול באמצעות השטח בשירות המבחן לנוער היא חלק מהתהליכים הקבוצתיים הקיימים בשירות. שלבי התוכנית הם: הכנה לפעילות, יציאה לפעילות ועיבוד החוויה (Schoel & Maizel, 2002).

### שלב הכנת הקבוצה

שלב ההכנה מכין את הקרקע ליציאה לשטח. בשלב זה מתקיימים מפגשי היכרות של צוות ההנחיה עם צוות השטח, וכן היכרות של צוות השטח עם הנערים והוריהם. לדו־שיח

שנבנה בשלב זה תהיה השפעה חשובה על הצלחת הפעילות. שלב ההכנה מאפשר אבחון ראשוני של יכולת ההתמודדות של הקבוצה עם היציאה למרחב חדש (Alvarez et al., 2021), למשל כשמתברר שיש בקבוצה נערים שזו תהיה הפעם הראשונה בחייהם שבה הם ילונו בשק שינה, והמושג "שק שינה" כלל אינו מוכר להם.

שלב ההכנה מאפשר למנחים לבחון את המשמעות של יציאה לשטח בעבור חברי הקבוצה. להגדרה "מרחב טבעי" יש מובנים שונים בתרבויות שונות, ואצל אנשים שמנהלים סוגים שונים של אורח חיים. נמצא גם שלעיור מוגבר ולניתוק מהמרחב הפתוח יש השפעה על המבנה הנפשי של בני נוער (Gabrielsen & Harper, 2017). המנחים חייבים להיות ערים לכך, ולהתייחס להבדלים בין חברי הקבוצה בהקשר זה כבר בשלב ההכנה.

## שלב הפעילות בשטח

יום היציאה לפעילות גדוש ברגשות מעורבים, הכוללים התלהבות ופליאה לצד חרדה ופחד. רגשות אלה מתפרצים לעיתים ומביאים להחצנה של התנהגויות בלתי צפויות, והצוות נדרש להשקיע משאבים רבים במאמץ להניע את היום קדימה, ובבניית מרחב שבו יוכלו המשתתפים להרגיש בטוחים מספיק כדי להתמודד עם האתגרים הניצבים לפניהם.

**דוגמה**

קבוצה של נערים בתנאי מעצר יצאו לשלושה ימי מסע במדבר. בשיחת סיכום שהתנהלה בסוף היום השני מסר מנהל המסע לנערים שנשארו מעט מאוד עצים למדורה וגם הקמח לאפיית הפיתות עומד להיגמר. הוא הסביר לחברי הקבוצה שעליהם להחליט בו ברגע איך לנהל את המשאבים המצומצמים המצויים בידיהם כדי שיצליחו לעבור את היום הבא. האם לעשות את הפיתות היום לארוחת ערב, או לדחות את הסיפוק ולאפות למחרת את הפיתות לארוחת בוקר וצהריים? מתי להשתמש בעצים שנשארו? מנהל המסע משאיר את הבחירה בידי חברי הקבוצה שצריכים לשאת בתוצאות של החלטותיהם.

הפעילות בשטח נוגעת בתחומים הטיפוליים הבאים:

**שיפור יכולת הוויסות ורמת השליטה העצמית** – הממד הפיזי של השהות בטבע והפעילות האתגרית מעודד פורקן של אנרגיות ותחושות שליליות כמו כעס, תסכול ופחד. המרחב מאפשר התנסויות חילופיות והתמודדות חיובית. היעד המרכזי של כל

פעילות הוא להחזיר לנערים את האחריות לבחירותיהם ולהתנהגויותיהם, ולהשלכותיהן בשטח, במטרה לבסס את תחושת השליטה העצמית שלהם.

**תקשורת בין־אישית** - מרבית המשימות בפעילויות דורשות עבודה קבוצתית בשאיפה להשגת מטרה מסוימת. התרגילים המובנים שמים את הדגש על בניית האמון באחר במקביל ליכולת לראות את האחר ואת צרכיו. השיחה על המתרחש בקבוצה והתקשורת בין המשתתפים מוטמעות בשיחות העיבוד העוסקות בצורך לנוע כקבוצה, לקבל החלטות ולעמוד במטרות משותפות.

**המראה הקבוצתית** - כל קבוצה היא "היכל של מראות" (Foulkes, 2019; תודר ווינברג, 2006), שבו רואים המשתתפים את עצמם או חלקים מעצמם משתקפים במשתתפים אחרים, ובעצמם משקפים אחרים. הטיפול באמצעות השטח מאפשר לנערים להתבונן בהשתקפויותיהם, ולבחון את תגובותיהם האוטומטיות לא רק דרך התקשורת או ההתנהגות של אחרים, אלא גם דרך המפגש שלהם עם עצמם באמצעות אחרים (המראה, ההשתקפות). תנאי השטח מחדדים את ההשתקפות הזו ומעצימים אותה, כי הם מפגישים את המשתתפים עם תהליכים התנהגותיים לא מודעים, ולעיתים גם יצריים, אימפולסיביים וחסרי שליטה.

**שיפור בתפיסת המסוגלות העצמית ופיתוח כישורי חיים** - הטיפול באמצעות השטח, והכלים שמשמשים בו, מכילים הזדמנויות לרכישת מיומנויות יישומיות. מיומנויות אלה משפרות את תפיסת המסוגלות של המשתתפים. בתוך המרחב הלא מוכר והמאתגר, כל משימה נחווית תחילה כלא פתירה ומאיימת, אך עם תהליך העיבוד שלה נבנית הבנה מעמיקה יותר בנוגע לרגעים הקשים והמאיימים. לצד חוויות של אי הצלחה נולדת תחושה של הצלחה. תחושת המסוגלות העצמית נבנית בהדרגה על סמך השימוש במיומנויות ובכישורים חדשים.

**גדילה וצמיחה** - תפיסת המסוגלות העצמית היא הבסיס לגדילה ולצמיחה רגשית והתנהגותית. פעילות במרחב הפתוח מפגישה את המשתתף עם אתגרים שהם מחוץ לאזור הנוחות שלו. הבחירה להתמודד עם אתגרים שהם מחוץ למרחב הבטוח מעודדת גדילה וצמיחה, רגשית והתנהגותית (Alvarez, 2021). בנוסף, המשתתף חווה את הטבע גם ברמה הגופנית, ולא רק במישור הרגשי או השכלי. הדריכה על הקרקע,

ותנועת ההליכה, משפיעות על ההתפתחות המוחית ועל הצמיחה הרגשית של המשתתפים (מיכאלי, 2008).

היציאה למרחב הפתוח עם קבוצה של נוער עובר חוק מציבה אתגר הן למשתתפים בקבוצה והן לצוות המטפל. החוויות והאתגרים שהשטח מציב תורמים לקידום התהליכים הטיפוליים שהחלו בחדר הקבוצות, ומאיצים אותם. הנער מתמודד עם סיטואציות חדשות, ונדרש להבין, לבנות ולהפנים דרכי התנהגות חדשות, וכן לייצר תגובות מועילות שיעזרו לו לעבור אותן בהצלחה. התרגום של כלים אלו ויישומם בחיי היומיום יבואו לידי ביטוי עם החזרה לחדר הקבוצות והעיבוד של החוויה בהמשך התהליך הטיפולי.

## הובלת הפעילות - צוות רב־מקצועי

היציאה לטבע מנוהלת על ידי צוות מקצועי המורכב מקציני מבחן, מנחי קבוצות וצוות שטח המרחב הפתוח. מנחי הקבוצה מלווים את הקבוצה לאורך התהליך הטיפולי ומנהלים את הצד הטיפולי של הקבוצה. צוות השטח (עמותה חיצונית), המתמחה בהובלת קבוצות במרחב הפתוח, מלווה את הטיפול באמצעות השטח. השילוב בין שני גופים אלו בצוות רב־מקצועי מאפשר להוביל את הקבוצה ליעדים טיפוליים, אישיים וקבוצתיים במרחב בטוח. העבודה בצוות הרב־מקצועי מספקת מענה לצרכים, ומבקרת ומנטרת את התהליכים האישיים והקבוצתיים בפעילות השטח בזמן אמת (Taniguchi et al., 2007). הצוות המוביל אמון על בניית המרחב הבטוח המאפשר את תהליכי הטיפול בשטח הפתוח. הוא יודע להציב לקבוצה אתגרים תוך בניית מעטפת בטיחותית. הצוות מאפשר למידה, צמיחה וגדילה תוך התייחסות לגבולות המרחב, לתנאי האקלים, לאווירה בקבוצה וליכולות של חברי הקבוצה (Vernon & Seaman, 2012).

האס ומלכה (2020), מצביעים על שלושה תפקידים מרכזיים בעבודתו של איש הצוות בשטח: הוא עֵד לחוויה; הוא מקדם את התהליך הטיפולי ותומך בו; והוא מגשר שעוסק בתיווך. שלושת התפקידים הללו חיוניים לצורך שמירה על הרצף הטיפולי בשטח. הצוות המוביל מורכב מאנשי מקצוע שלכל אחד מהם השקפה מקצועית שונה, והשקפותיהם משלימות זו את זו. הם ממלאים את התפקידים האלה תוך כדי הנעת הקבוצה קדימה, בחוויה המתרחשת במרחב הפתוח.

**דוגמה**

היום השני במסע של קבוצת הנערים החל עם הזריחה, בצעידה למצפה, אל המקום

שבו היו אמורים לאכול ארוחת בוקר. כשהתחילה הקבוצה לבשל את הארוחה החליט אחד הנערים לקחת, בניגוד לכללים, קופסה של שימורי טונה ולאכול אותה לבד, הרחק מהקבוצה. לאחר שיחת הבהרה שנערכה בנושא בקבוצה החליט הנער שהוא לא ממשיך במסע, אלא נשאר במקום. אחד מחברי הצוות נשאר איתו, ושאר הקבוצה יצאה לדרך. במשך היום ניסה הנער להגיע לכביש ולנטוש את הקבוצה. כל ניסיונות השכנוע לא עזרו. האוירה ששררה בקבוצה העבירה מסר ברור: "שיעשה מה שהוא רוצה, לנו אין אחריות עליו". בשעות הצהריים המאוחרות חל שינוי באוירה הקבוצתית, כשחברי הקבוצה החליטו לעלות בחזרה אל המצפה ולשכנע את הנער לחזור לקבוצה. במשך כל אותה העת שהו אנשי הצוות עם הקבוצה וקיימו תקשורת גם עם איש הצוות שנשאר עם הנער במצפה. כששמע הנער שהקבוצה עושה את דרכה בחזרה אל המצפה הוא החליט לרדת לחניון הלילה ולחבור אליה. הודות לאנשי הצוות, שגילו סבלנות ונתנו יחס מכיל לכל חברי הקבוצה, הצליחה הקבוצה להתמודד עם האתגרים הפיזיים וגם עם האתגרים הרגשיים וההתנהגותיים, וסיימה את המסע בהצלחה, כקבוצה מגובשת ותומכת.

לסיכום, העבודה המשותפת מבוססת על הערכה, כבוד הדדי, שיח פתוח, מטרות משותפות, שילוב של דרכי עבודה שונות, ותחושה של אחריות משותפת.

## הטבע והמרחב הפתוח

בטיפולים באמצעות השטח הטבע הוא חלק מהצוות הטיפולי. הטבע נתפס כמרחב המצוי מחוץ לתחום השליטה של האדם, אך יחד עם זה הוא מרחב של ריפוי. הטבע הוא מקום איתן ולא שיפוטי, והמרחב שלו יכול להכיל את הכעסים והתחושות של הנערים המשתתפים במסעות בטבע. הטבע אינו משמש על תקן של רקע שבו מתקיים המפגש טיפולי, אלא הוא גורם אקטיבי בטיפול. לטבע יש יכולת להתגמש ולחזור לעצמו, כמו ענף של עץ שמתקפל בעת סערה וחוזר לאיתנו אחריה. הנער שיוצא לטיפול באמצעות השטח מוזמן לבחון את מערכת היחסים שלו עם הטבע, לצד מערכות היחסים שהוא מקיים עם חבריו לקבוצה ועם מנחי הקבוצה.

לטבע יש קצב חיים משלו, והוא דינמי ואורגני. ההשתלבות בקצב החיים של הטבע היא חלק מהתהליך של בניית מערכת יחסים איתו. השתלבות זו באה לידי ביטוי ביכולתם של הנערים להתבונן סביב, להניח לעצמם להישטף על ידי כוחות הטבע, ולהשתחרר מהמועקות האישיות בעזרת ההתבוננות בכוחות שהם גדולים מהם. השלב הראשון במפגש עם הטבע

מתאפיין בהתלהבות. השלב השני מחדד את החושים. בשלב השלישי חווים חברי הקבוצה את הטבע, ובשלב הרביעי והאחרון הם חולקים את חווייתם עם אחרים. זה הרגע שבו הם מתחילים לשים לב לדברים הקטנים והגדולים. כשהמנחה עוזר למשתתפים לפתוח את יכולת ההתבוננות שלהם למעשה הוא מזמין אותם להיפתח גם לחוויות הטיפוליות אחרות (Harper, 2019; Alvarez, 2021).

במפגש עם הטבע לומדים הנערים להרגיע את המתחים המטרידים אותם, להתבונן סביב, ולהתמקד בדברים חדשים. הטבע פותח בפניהם הזדמנות לצאת מהמצב שכולא אותם ומונע מהם להתפתח ולהתקדם. הוא מעביר אותם ממצב של פעילות (doing) למצב של הוויה (being). הטבע מחדד את החושים, ובכך מזמן את המשתתפים לנוכחות בכאן ובעכשיו (Naor & Mayseless, 2020). המרחב הפתוח משפיע על התנהגותם של הנערים שיוצאים למסעות בשטח, והצוות המטפל צריך לוודא שהשפעה זו תהיה חיובית ולא תגרום נזק. מנחה הקבוצה צריך לבדוק מדי פעם מה מצבם הרגשי והפיזי של המשתתפים בפעילות, וגם לתת למשתתפים את האפשרות לפרוש מפעילות שאינה נוחה להם.

## החזרה לחדר הקבוצה

לאחר שהמסע בשטח מסתיים חוזרים המשתתפים להמשך התהליך הטיפולי במרחב הקבוצתי הסגור של חדר הטיפולים. חזרה זו היא אתגר בפני עצמו. ההכנה ל"יום שאחרי" מתחילה עוד לפני היציאה לשטח, וכוללת תכנון ובנייה של דרכי עיבוד אפשריות, על סמך המטרות שנקבעו. לצורך זה חייבות המטרות של המסע להיות ברורות לנערים עוד לפני היציאה לשטח. המטרה של שלב העיבוד היא לחבר את החוויה בשטח, לתת לה משמעות, ולבנות צינור שדרכו ניתן לתרגם את הפעילות למשמעות בחיי היומיום של הנערים.

עיבוד החוויה כולל שיקוף שלה והתבוננות בה. מיכאלי (2008) מגדיר את העבודה בשטח כמתן אפשרות לנערים להתנסות, לחוות חוויות שנראות להם קשות, מטורפות ובלתי אפשריות, ולעצב את הזיכרון שלהם מהן. המטרה של העיבוד היא לחבר את הנערים לזיכרון של שמחה בעשייה ובהישג, ולשנות את קנה המידה שלהם כאשר הם מגדירים מה אפשרי. התהליך של עיבוד החוויה חשוב לצורך תרגום החוויה הייחודית של העבודה בשטח לחיי היומיום של הנערים. מנחה הקבוצה מסייע לנערים לעדכן את תפיסת המציאות שלהם באמצעות ייחוס ניסיון העבר להתנסויות חדשות בהווה. חברי הקבוצה יכולים לעזור זה לזה בתהליך זה, דרך שיקוף הבנת המציאות שלהם זה לזה והעברת החוויה שעברו לחיים היומיום שלהם (Schoel & Maizell, 2002).

יש להבדיל בין שיקוף המתבצע בשטח, שבו המיקוד הוא ב"כאן ועכשיו", לבין העיבוד בחדר הקבוצה, המכוון להתבוננות עמוקה יותר על הקשר בין הפעילות לבין חייהם של המשתתפים. על המנחה להכין את שיחת העיבוד, ולנתב אותה למטרות הטיפוליות שהציב בתחילת הדרך. שיחת הסיכום בשטח היא הגשר להמשך העיבוד שמתבצע בחדר המפגש. חשוב לציין שמשך העיבוד ועיתויו תלויים בקבוצה, ובשלב שבו היא מצויה בתהליך הקבוצתי.

הנערים שיוצאים לשטח חווים שני מסעות: מסע פיזי, תחום בזמן, התובע מאמץ, ומסע ארוך יותר, שבו הם מפנימים את הדברים שלמדו בשטח, ולוקחים אותם איתם להמשך מסעם האישי, במסגרת התהליך הטיפולי ומעבר לו. למטפלים ברור כי מה שכל משתתף סוחב ב"תיק" שלו חשוב לא פחות מהציוד שהוא נשא בתיק הגב בזמן הפעילות בשטח. התיק הזה כולל תהליכים של קבלת החלטות, הבנת ההשלכות של כל החלטה, חישוב סיכונים, תחושת הצלחה, ויכולת לשאוב הנאה ממצבים מאתגרים.

## סיכום

**"יש דרך קצרה שהיא ארוכה, ויש דרך ארוכה שהיא קצרה"**

(תלמוד הבבלי, עירובין נג עמ' ב)

התוכנית האתגרית לטיפול באמצעות השטח מעשירה את התהליכים הקבוצתיים שמתקיימים בשירות המבחן לנוער. היא נותנת לקטינים את האפשרות לבטא את עצמם במישור הקוגניטיבי, הרגשי וההתנהגותי, תוך כדי התנסות בחוויה פיזית במרחב הטבע. הסביבה הטבעית גורמת למשתתפים בטיפול באמצעות השטח להיכנס כל כולם אל תוך החוויה ולהתחבר ל"כאן ועכשיו". בדרך זו הוא פותח בפניהם אפשרות של צמיחה, גדילה והתנסות בכלים ההתנהגותיים והרגשיים שרכשו בחדר הקבוצות.

במסעות השטח מקים צוות ההנחיה מרחב בטוח בסביבה שמטבעה יש בה אתגרים וסיכונים לרוב. השהייה במציאות המשותפת, המכילה את המשתתפים ואת הצוות גם יחד, מובילה לפיתוח שיח טיפולי שונה מזה שמתקיים בחדר הקבוצה. כתוצאה מכך יש בשטח פתיחות רבה, הן מצד המשתתפים והן מצד אנשי הצוות, השקועים כולם בהתמודדות עם אתגרים במרחב הטבעי.

המסע בשטח מתחיל בצעד ראשון לתוך הלא נודע, בלי שהמשתתפים יודעים אילו חוויות, הרפתקאות, עליות וירידות ממתינות להם. אנחנו מאמינים שהמסע במרחב הפתוח מניע מסע פנימי בכל נער, ונותן לו הזדמנות להתחבר לאני שבתוכו. הצוות המקצועי נמצא לצידו כדי לעזור לו, להסביר לו את החוויה, ולשקף לו אותה. הבסיס

לתוכנית של טיפול באמצעות השטח הוא החוויה המשותפת והאקטיבית של הקבוצה והצוות. ביחד הם מתקדמים אל עבר בנייה של משמעות וצבירה של חוויות חיים מועילות יותר.

מאמר זה מוסיף נדבך בארגז הכלים של המנחים הקבוצתיים. הוא מזמין לצאת מהחדר הקבוצתי ולהתנסות בתהליכים קבוצתיים במרחב הפתוח. הייחודיות של התוכנית שתוארה כאן טמונה ביכולתה להציע תהליך קבוצתי שמשלב בין חדר הקבוצה לבין המרחב הפתוח.

## מקורות


אופק, א. (2006). **תכנית הטיפול הקבוצתי בעברייני מין מתבגרים**. משרד העבודה והרווחה, האגף לתכנון מחקר והכשרה ומכון אופק לניהול ומחקר.

ברוור, א. (2010). מדיניות הטיפול בקטינים בגיל האחריות הפלילית, הפוגעים מינית. בתוך **הסקירה השנתית של משרד הרווחה והשירותים החברתיים** (עמ׳ 233–246). משרד הרווחה.

האס, ע. ומלכה, מ. (2020). תפקידם של אנשי צוות במסגרת חוץ ביתית לנוער בסיכון כמלווים במסעות הישרדות. **חברה ורווחה, מ**(1), 79–108.

יאלום, א. ולשץ, מ. (2006). **טיפול קבוצתי: תיאוריה ומעשה**. ירושלים: כנרת זמורה ביתן, מאגנס, והאוניברסיטה העברית.

מיכאלי, ד. (2008). **גלות, מסע, בחירה: טיפול דרך שטח**. גבעתיים: מדף.

מרחב, ע. (2015). טיפול קבוצתי בשילוב מסעות אתגריים בשטח: השפעת השינוי בסטינג על מערך היחסים הטיפוליים. **מקבץ, 20**(1), 31–48.

פולק, י. (עורך) (2015). **קבוצות בשטח – קווים מנחים: הוצאת קבוצות טיפוליות לפעילות שטח**. שירות המבחן למבוגרים, אגף תיקון נוער וצעירים, משרד הרווחה והשירותים החברתיים.

שפריר, א. (2013). **אמני רחוב: מבט לא שיגרתי על חינוך וטיפול**. הוצאת אלבטרוס.

תודר, מ. ווינברג, ח. (2006). הקבוצה בארץ המראות. **מקבץ, 11**(1), 35–54.

Alvarez, T. G. (2021). *Adventure group psychotherapy: An experiential approach to treatment*. Routledge, Taylor & Francis Group. https://doi.org/10.4324/9781003103103

Clem, J., Prost, S., & Thyer, B. (2015). Does wilderness therapy reduce recidivism in delinquent adolescents?: A narrative review. *Journal of Adolescent and Family Health, 7*(1). http://scholar.utc.edu/jafh/vol7/iss1/2

Foulkes, S. H. (2019). *Group analytic psychotherapy: Method and principles*. Routledge. https://doi.org/10.4324/9780429475368

Gabrielsen, L. E., & Harper, N. J. (2017). The role of wilderness therapy for adolescents in the face of global trends of urbanization and technification. *International Journal of Adolescence and Youth*, *23*(4), 409-421.

https://doi.org/10.1080/02673843.2017.1406379

Gass, M., Gillis, H. L., & Russell, K. (2012). *Adventure therapy: Theory, research and practice*. Routledge. https://doi.org/10.4324/9780203136768

Germain, C. B. (1979). *Social work practice - people and environments: An ecological perspective*. Columbia University Press.

Khoury-Kassabri, M., Sharvet, R., Braver, E., & Livneh, C. (2009). An evaluation of a group treatment program with youth referred to the juvenile probation service because of violent crime. *Research on Social Work Practice, 20*(4), 403–409. https://doi.org/10.1177/1049731509338935

Naor, L., & Mayseless, O. (2020). The wilderness solo experience: A unique practice of silence and solitude for personal growth. *Frontiers in Psychology, 11*, 547067. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.547067

Nevin H., Rose, K., & Segal, D. (2019). *Nature-based therapy : A practitioner's guide to working outdoors with children, youth, and families*. New Society Publishers.

Norton, C. L., Tuker, A., Russell, K. C., Bettmann, J. E., Gass, M. A., Gillis, H. L., & Behrens, E. (2014). Adventure therapy with youth. J*ournal of Experiential Education, 37*(1), 46-59. https://doi.org/10.1177/1053825913518895

Russell, K. C. (2006). Evaluating the effects of the Wendigo Lake Expedition Program on young offenders. *Youth Violence and Juvenile Justice, 4*(2), 185–203. https://doi.org/10.1177/1541204006286317

Russell, K. C., & Walsh, M. A. (2011). An exploratory study of a Wilderness adventure program for young offenders. *Journal of Experiential Education, 33*(4), 398–401. https://doi.org/10.1177/105382591003300415

Schoel, J., & Maizell, R. (2002). *Exploring islands of healing: New perspectives on adventure based counseling*. Project Adventure, Inc.

Taniguchi, S. T., Widmer, M., & Duerden, M. (2007). The Attributes of effective camp counselors: Changing youths' perspectives of being "cool". *Journal of Experiential Education, 29*(3), 378–381. https://doi.org/10.1177/105382590702900310

Thomas, G. J. (2018). Learning to be a group facilitator in outdoor education: Using self-awareness to overcome fears and be fully present. *Journal of Adventure Education and Outdoor Learning*, 1–14. https://doi.org/10.1080/14729679.2018.1509720

Tucker, A. R., Javorski, S., Tracy, J., & Beale, B. (2012). The use of adventure therapy in community-based mental health: Decreases in problem severity among youth clients. *Child & Youth Care Forum, 42*(2), 155–179. https://doi.org/10.1007/s10566-012-9190-x

Vernon, F., & Seaman, J. (2012). Co-instructing on extended wilderness expeditions: A phenomenological inquiry. *Journal of Outdoor Recreation, Education, and Leadership, 4*(3), 140–156. https://doi.org/10.7768/1948-5123.1127